

Omgaan met de financiële gevolgen van een relatiebreuk

Een latent groeimodel bij gescheiden en ex-samenwonende vrouwen

Sabrina de Regt, Tinne Marynissen en Dimitri Mortelmans

1. Inleiding¹

De laatste decennia is het aantal echtscheidingen toegenomen. Het scheidingscijfer (per 1000 inwoners) steeg in België van 0.5 in 1960 naar 3 in 2002² en in Nederland van 0.5 in 1960 naar 2.1 in 2002.³ Een andere demografische trend is de toename van het aantal koppels dat ongehuwd samenwoont. Vergeleken met andere West-Europese landen, nemen België en Nederland een tussenpositie in wat betreft het aantal samenwoners. Ongeveer de helft van de 25 tot 34-jarigen die in België en Nederland samenwonen zijn niet gehuwd (Nederland: 56%, België: 47%) (Kiernan 2004). Ongehuwde samenwonenrelaties blijken minder stabiel te zijn dan huwelijken. In Nederland is de kans op relatieverbreking meer dan twee keer zo hoog voor niet-gehuwde samenwoners dan voor gehuwde samenwoners.⁴ Steenhof en Harmsen (2002) laten zien dat er in Nederland naar schatting jaarlijks naast circa 35.000 echtscheidingen minimaal 60.000 informele scheidingen van niet-gehuwd samenwonenden plaatsvinden.

Verscheidene studies wezen uit dat het beëindigen van een relatie voor vrouwen veelal resulteert in een achteruitgang van de financiële situatie (zie onder meer Andreß *et al.* 2006; McKeever & Wolfinger 2001). De grotere financiële onzekerheid waarmee vrouwen worden geconfronteerd, ook als ze na het huwelijk weer aan het werk gaan, wordt door diverse factoren bepaald. Vrouwen hebben doorgaans minder werkervaring en krijgen minder kansen op de arbeidsmarkt waardoor ze minder snel een (beter betaalde) job vinden, omdat ze thuis bleven (geheel of gedeeltelijk) om voor de kinderen te zorgen (Vermeiren *et al.* 2007). Het hebben van kinderen heeft na een breuk ook meer weerslag op de economische positie van vrouwen dan op die van mannen. Het zijn meestal vrouwen die na de scheiding het grootste deel van de zorg voor de kinderen op zich nemen waardoor (vergrote) arbeidsmarktparticipatie bemoeilijkt wordt (Holden & Smock 1991).

Er zijn indicaties dat de financiële terugval na echtscheiding afhankelijk is van de voorafgaande relatiestatus. Manting & Bouman (2006) tonen aan dat in Nederland het inkomen van voormalig gehuwde vrouwen daalt met 23 procent na de scheiding daar waar voormalig ongehuwd samenwonende vrouwen hun huishoudinkomen met 14 procent achteruit zien gaan. Ook in de Verenigde Staten vallen gescheiden vrouwen harder terug in hun huishoudinkomen dan voormalig ongehuwd samenwonende vrouwen (Avellar & Smock 2005).

In dit artikel willen we de kennis aangaande financiële gevolgen van relatiebreuken uitbreiden door na te gaan of gescheiden vrouwen anders *omgaan* met de financieel verslechterde situatie in vergelijking met voormalig ongehuwd samenwonende vrouwen⁵ en vooral of de effectiviteit van de strategieën verschilt tussen deze twee groepen vrouwen. We maken daarbij gebruik van data uit de Kruispuntbank voor Sociale Zekerheid in België en hanteren een latent groeiemodel op de inkomensgegevens van gescheiden en ex-samenwonende vrouwen.

2. Omgaan met de financiële gevolgen van een relatiebreuk

De omgang met gevolgen van echtscheiding staat in de literatuur bekend als een copingstrategie.⁶ Binnen de echtscheidingsliteratuur worden twee dominante copingstrategieën onderscheiden: men kan een nieuwe relatie aangaan of men kan (meer) betaalde arbeid verrichten. De Graaf & Kalmijn (2003) stellen in Nederland vast dat tussen 31 en 38 procent van de gescheiden vrouwen na 5 jaar een nieuwe partner heeft. Ongeveer 20 procent van de vrouwen gaat meer werken na de relatiebreuk. Het aangaan van een nieuwe relatie is doeltreffend omdat dit het huishoudinkomen mogelijk vergroot en de persoon opnieuw kan genieten van schaalvoordelen. Zowel in een Europese context (Bouman 2004; Dewilde & Uunk 2008; Fokkema 2001; Jansen *et al.* 2009) als in de Verenigde Staten (Duncan & Hoffman 1985; Morrison & Ritualo 2000; Ozawa & Yoon 2002) komen op dit vlak gelijklopende resultaten uit onderzoek naar boven. Namelijk dat hertrouwen een positieve invloed heeft op het inkomen van gescheiden vrouwen. Naast herpartneren wordt ook een (verhoogde) arbeidsparticipatie gezien als een succesvolle copingstrategie na een relatiebreuk. Onderzoek toont aan dat het uitoefenen van betaald werk na de scheiding of het opdrijven van het aantal uren dat men werkt, resulteert in een positief inkomenseffect voor vrouwen (Bouman 2004; Fokkema 2001; Jansen *et al.* 2009; Mortelmans *et al.* 2007). Niet hertrouwde vrouwen die buitenhuis werkten beschikken in Nederland na ontbinding van het huwelijk (ten gevolge van scheiding of overlijden partner) over 35 procent meer inkomen dan vrouwen die daarna geen betaald werk hebben verricht (Fokkema 2001). Ook Bouman (2004) stelt vast dat gescheiden vrouwen die gaan werken een hogere koopkracht hebben. Volgens haar gaan vrouwen die in het jaar na de scheiding betaald werk verrichten,

er in koopkracht het minst op achteruit. Zowel in het jaar na de scheiding als vijf jaar later ligt hun koopkrachtniveau hoger dan dat van andere gescheiden vrouwen.

De omgang met de financiële terugval na de relatiebreuk werd echter zelden vanuit de voorafgaande relatiestatus bekeken. De schaarse resultaten tonen aan dat herpartneren anders verloopt naargelang de voorgeschiedenis. Zo zouden uit de echt gescheiden vrouwen minder vaak een nieuwe partner vinden dan ex-samenwonende vrouwen (Wu & Schimmele 2005). Gescheiden vrouwen ervaren een grotere inkomensachteruitgang dan ex-samenwonende vrouwen (Manting & Bouman 2006). Op basis daarvan kunnen we verwachten dat de financiële nood om te herpartneren bij gescheiden vrouwen groter is dan bij ex-samenwoners. Er is echter weinig empirisch bewijs dat men enkel om financiële redenen een nieuwe relatie zou aangaan. Sociale factoren blijken een grotere impact te hebben op de kans dat men een nieuwe partner vindt (De Graaf & Kalmijn 2003). Zo kan men verwachten dat indien vrouwen vaker voltijds buitenhuis werken, zij een grotere kans hebben op het vinden van een partner op de werkvloer. Vrijwel alle studies naar hertrouw vinden dat oudere vrouwen en vrouwen met kinderen een kleinere kans hebben om te hertrouwen (voor een literatuuroverzicht, zie: De Graaf & Kalmijn 2003). Een mogelijke verklaring hiervoor is dat, naarmate men ouder wordt, er minder potentiële kandidaten overblijven. Verder is het mogelijk dat oudere vrouwen minder aantrekkelijk zijn voor eventuele nieuwe partners. Hetzelfde geldt voor vrouwen met kinderen. Getrouwde vrouwen zijn minder vaak (voltijds) actief op de arbeidsmarkt, zijn ouder en hebben vaker kinderen dan samenwonende vrouwen (zie tabel 1 en tabel 2 hieronder). Daarom is te verwachten dat ex-samenwonende vrouwen een grotere kans hebben op het vinden van een partner dan gescheiden vrouwen (*Hypothese 1*).

Omdat getrouwde vrouwen minder vaak een voltijdse baan hebben dan vrouwen die ongehuwd samenwonen is verhoging van de arbeidsparticipatie bijgevolg eerder een optie bij gescheiden vrouwen. Net als bij het vinden van een nieuwe partner moet echter wel de concrete mogelijkheid bestaan om meer te gaan werken. Omdat gescheiden vrouwen doorgaans ouder zijn en vaker (jonge) kinderen hebben dan ex-samenwoners kunnen gescheiden vrouwen hun arbeidsparticipatie wellicht *minder* vaak verhogen na de relatiebreuk in vergelijking met ex-samenwoners. Hoewel de nood bij gescheiden vrouwen hoger is, werd in Nederlands onderzoek (Bouman 2004; Fokkema 2001) vastgesteld dat arbeidsparticipatie na een relatiebreuk alleen voor een selectieve groep vrouwen is weggelegd, namelijk voor hoogopgeleide vrouwen en voor vrouwen die tijdens het huwelijk binding hadden met de arbeidsmarkt. Dit resultaat wordt bevestigd in het onderzoek van Van Damme *et al.* (2008) en Raeymaeckers *et al.* (2008). Hoogopgeleide vrouwen, vrouwen met werkervaring en vrouwen zonder kinderen hebben een hogere kans om hun arbeidsparticipatie na de relatiebreuk uit te breiden. Op basis hiervan verwachten wij dat ex-samenwonende vrouwen vaker hun arbeidsparticipatie zullen verhogen dan vrouwen die uit de echt zijn gescheiden (*Hypothese 2*).

Effectiviteit herpartneren en verhoging arbeidsmarktparticipatie

Er kunnen ook verschillen zijn tussen gescheiden en ex-samenwonende vrouwen wat betreft het positieve inkomenseffect van herpartneren en verhoging van de arbeidsmarktparticipatie. Ozawa & Yoon (2002) toonden aan dat het financiële voordeel van hertrouwen minder groot was voor vrouwen met kinderen. Verder kwam naar voren dat het verschil in inkomen na herpartneren, in vergelijking met het inkomen net voor de scheiding, groter was voor hoogopgeleiden dan voor laagopgeleiden. Ook wie een meer dan gemiddeld inkomen heeft zou relatief meer winnen bij hertrouwen dan wie slechts over een laag inkomen beschikt. Op basis hiervan verwachten wij dat ex-samenwonende vrouwen meer baat hebben bij herpartneren dan vrouwen die uit de echt gescheiden zijn (*Hypothese 3*).

Er is minder onderzoek gevoerd naar de effectiviteit van het verhogen van de arbeidsmarktparticipatie als strategie om een achteruitgang van de financiële situatie ten gevolge van een relatiebreuk tegen te gaan. Ongehuwd samenwonende koppels hebben minder vaak de traditionele specialisatie van arbeid en huishoudelijke taken dan getrouwde koppels. Dientengevolge zijn getrouwde vrouwen vaker economisch afhankelijk van hun partner en minder ervaren op de arbeidsmarkt (zie tabel 2). Hierdoor hebben zij meer te winnen bij het verhogen van de arbeidsmarktparticipatie dan vrouwen die ongehuwd samenwoonden en die tijdens de relatie meer binding hadden met de arbeidsmarkt (*Hypothese 4*).

3. Operationalisering en model

Om bovenstaande onderzoeksvragen te beantwoorden, is gebruik gemaakt van de *Datawarehouse Arbeidsmarkt en Sociale Bescherming*. Dit is een grootschalige administratieve dataset die beheerd wordt door de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid. Het Datawarehouse beheert informatie van meerdere instellingen waaronder de RVA, RIZIV, RKW, RVP en het Rijksregister. In dit artikel wordt gebruik gemaakt van een steekproef van 15.000 koppels die uit de echt gescheiden zijn in 1999 en 15.000 ongehuwd samenwonende koppels die in 1999 uit elkaar zijn gegaan. Voor de analyses zijn een aantal selecties gemaakt in de steekproef. Ten eerste richten we ons in dit artikel alleen op de vrouwen uit deze koppels. Verder zijn de zelfstandigen buiten de analyses gehouden omdat er geen geschikte inkomensgegevens beschikbaar zijn van deze vrouwen. Alle vrouwen die zelf overleden zijn tijdens het panel of wiens partner overleden is, zijn eveneens buiten de analyses gehouden. Tot slot werd de maximale leeftijdsgrens van de vrouwen op 55 jaar gezet. Dit omdat oudere vrouwen wellicht een inkomens terugval hebben gekend vanwege pensionering en bovendien zijn de copingstrategieën mogelijk minder beschikbaar voor oudere vrouwen. Met deze beperkingen hebben we uiteindelijk gegevens van 18.747 vrouwen waarvan 43 procent uit de

echt gescheiden is en 57 procent van de vrouwen ongehuwd samenwoonde. Alle respondenten in de steekproef kenden een relatiebreuk in 1999. Dit jaar wordt verder aangegeven als tijdstip t . Het Datawarehouse stelt de burgerlijke staat van individuen vast op 1 januari van elk jaar tezamen met de samenstelling van het huishouden. Een breuk wordt dan ook gedefinieerd als een huishouden waarvan beide partners op 1 januari 1999 de status gehuwd of samenwonend hadden en op 1 januari 2000 niet langer één huishouden vormt met diezelfde partner als gehuwde of samenwonende. Er zijn gegevens beschikbaar vanaf 1998, het jaar voor de relatiebreuk, tot en met 2003.

De afhankelijke variabele bij de analyses naar de effectiviteit van de copingstrategieën is het huishoudinkomen. Dit inkomen omvat de som van inkomsten uit arbeid en uitkeringen voor arbeidsongeschiktheid en loopbaanonderbreking van alle huishoudleden ouder dan 16 jaar. Hier zijn eventuele nieuwe partners ook meegerekend. Deze som is vervolgens aangepast aan de inflatiecijfers en gewogen naar het aantal en de leeftijd van de huishoudleden (eerste huishoudlid wordt gewogen met 1, elk volgend huishoudlid dat ouder is dan 14 jaar met 0.5 en kinderen onder de 14 jaar worden gewogen met 0.3). De economische gevolgen van een relatiebreuk zijn afhankelijk van de schaalvoordelen. Dientengevolge zijn de geschatte effecten ook afhankelijk van de assumpties die je maakt over deze schaalvoordelen (en meer specifiek over de equivalentieschaal waarmee je de huishoudinkomens aanpast). Voor meer informatie hieromtrent zie Jarvis en Jenkins (1999). Om de inkomenstrajecten lineair te doen verlopen en om de scheefheid in de verdeling aan te pakken, wordt in de analyses gewerkt met het natuurlijke logaritme van het huishoudinkomen.

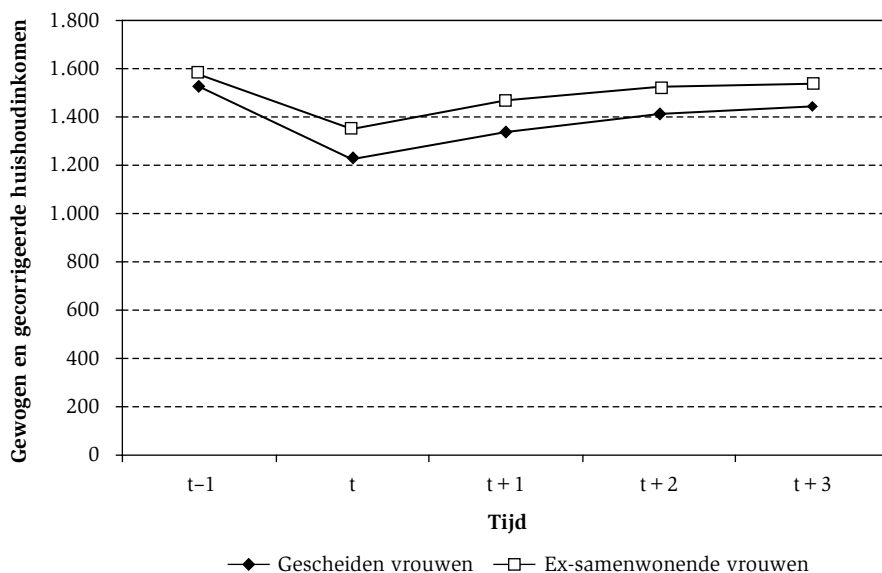
Voor het meten van de verhoging van de arbeidsmarktparticipatie, wordt de arbeidsmarktpositie van de personen in de jaren na de relatiebreuk vergeleken met de positie die ze innamen op de arbeidsmarkt vóór de relatiebreuk (gemeten als de status in het jaar 1998). Vrouwen die vóór de relatiebreuk geen betaalde baan hadden, maar in de jaren na de breuk wel actief waren op de arbeidsmarkt, verhogen de arbeidsstatus. Dat is tevens het geval voor diegenen die vóór de breuk deeltijds werkten en na de breuk voltijds actief werden. Een voltijdse baan houdt in dat vrouwen, volgens het arbeidscontract, meer dan 36 uur per week werkzaam zijn. Ook vrouwen met meerdere deeltijdbanen worden zo beschouwd als voltijds werkend. Vrouwen die niet het gehele jaar voltijds werkten, bijvoorbeeld seizoensarbeiders, worden aangemerkt als deeltijdwerkend. Voor vrouwen die reeds voltijds werkten voor de breuk, treedt een plafondeffect op: hier is geen verdere verhoging van de arbeidsduur mogelijk. Het Datawarehouse heeft enkel weet van de administratieve realiteit en kan geen beeld schetsen van de reëel gewerkte uren, noch van eventuele bonussen en extra-legale voordelen. Voor herpartneren wordt gekeken of vrouwen na de relatiebreuk – al dan niet gehuwd – met een nieuwe partner samenwonen. Meer werken en herpartneren worden in de analyses als tijdvariërende variabelen opgenomen.

Bij het modelleren van de effectiviteit van herpartneren en meer betaald werk verrichten, wordt gecontroleerd voor een reeks kenmerken die betrekking heb-

ben op verschillen tussen gescheiden en ex-samenwonende vrouwen: relatieve bijdrage aan het huishoudinkomen, aanwezigheid van jonge kinderen, leeftijd, arbeidsmarktparticipatie tijdens de relatie (in dit geval dus gemeten aan de arbeidsmarktpositie in het jaar voor de relatiebreuk (1998)), huishoudinkomen voor de breuk en het al dan niet ontvangen van een uitkering. Het Datawarehouse bevat geen gegevens die toelaten de lengte van de afgebroken relatie na te gaan. Hierdoor zijn event history analyses op de kans op herpartneren en het verhogen van de arbeidsmarktparticipatie bij beide populaties niet mogelijk. Anderzijds maakt het longitudinale karakter en de nauwkeurigheid van de administratieve gegevens wel een goede schatting van de terugval na echtscheiding en de effectiviteit van herpartneren of meer werken mogelijk. Om de effectiviteit van herpartneren en meer werken te modelleren wordt gebruik gemaakt van een latent groei-model. Longitudinale data kunnen gezien worden als multilevel-data waarin herhaalde metingen genest zijn binnen personen (Hox 2002; Singer & Willett 2003). Dit leidt tot een 2-level groei-model, met de herhaalde metingen op het eerste niveau en de steekproefpersonen op het tweede niveau.

Beschrijvende resultaten

In de eerste figuur worden de inkomenstrajecten weergegeven van vrouwen die uit de echt gescheiden zijn en ex-samenwonende vrouwen.

Bron: Datawarehouse, eigen berekeningen.

Grafiek 1. Inkomenstraject gescheiden en ex-samenwonende vrouwen.

Tabel 1. Compositieverschillen tussen gescheiden en ex-samenwonende vrouwen.

	Gescheiden						Breuk ongehuwd samenwonen					
	t-1	t	t+1	t+2	t+3	t+4	t-1	t	t+1	t+2	t+3	t+4
% Kinderen aanwezig in huishouden	71	71	63	63	62	61	40	44	44	47	49	52
% Is economisch afhankelijk ^a	68	66	27	33	36	38	46	60	25	31	34	36
Gemiddelde relatieve bijdrage aan huishoudinkomen	43	45	84	77	74	71	62	48	84	78	74	72
Leeftijd	35	36	37	38	39	40	31	32	33	34	35	36

a. Verdient minder dan 50 procent van het huishoudinkomen $n = 18747$.

Bron: Datawarehouse, eigen berekeningen.

Tabel 2. Herpartneren en meer werken voor gescheiden en ex-samenwonende vrouwen (percentages).

	Gescheiden vrouwen ($n = 8144$)						Ex-samenwonende vrouwen ($n = 10603$)					
	t-1	t	t+1	t+2	t+3	t+4	t-1	t	t+1	t+2	t+3	t+4
Herpartneren												
% Heeft nieuwe partner			9 ^a	21	28	33			9	25	33	38
Woont ongehuwd samen			9	14	16	18			8	21	25	27
Is getrouwd			0	7	12	15			1	5	9	11
Meer werken												
% Werkt	58	60	63 ^a	63 ^a	63 ^a	62 ^a	60	62	63	64	63	62
Deeltijds	25	26	24	23	23	25	21	21	19	19	19	20
Voltijds	33	34	39	40	40	37	39	41	44	45	44	42
% Verhoogt arbeidsmarktparticipatie		10	17 ^b	20 ^a	21 ^a	21 ^a		14	18	21	21	21
% Verlaagt arbeidsmarktparticipatie		14 ^b	20 ^a	24 ^a	27 ^a	32 ^a		17	21	24	27	31
Combinatie verhogen arbeidsmarktparticipatie en aangaan nieuwe relatie												
% heeft nieuwe partner +												
... verhoogt arbeidsmarkt-participatie ($n = 3211$)			10 ^a	20	27	33			9	28	37	40
... verhoogt arbeidsmarkt-participatie niet ($n = 15271$)			9 ^a	22	28	33			9	25	33	37
... verlaagt arbeidsmarkt-participatie ($n = 1395$)			8 ^a	21 ^b	29	36 ^b			10	26	37	41
... verlaagt arbeidsmarkt-participatie niet ($n = 5501$)			10 ^b	23 ^a	31 ^b	36 ^b			9	26	34	40
Blijft voltijds werken ($n = 6896$)			10 ^a	23	31	36			9	26	35	40

a. verschillen gescheiden en ex-samenwonende vrouwen: niet significant $p < 0.05$

b. verschillen gescheiden en ex-samenwonende vrouwen: niet significant $p < 0.001$

Overige verschillen gescheiden en ex-samenwonende vrouwen: significant $p < 0.001$.

Bron: Datawarehouse, eigen berekeningen.

Zoals te verwachten op basis van eerdere onderzoeksresultaten, zien we dat voorheen gehuwde vrouwen er harder op achteruit gaan (-20 procent) na de relatiebreuk dan ex-samenwonende vrouwen (-14 procent).

In tabel 1 staan enkele compositieverschillen tussen gescheiden en ex-samenwonende vrouwen. Getrouwde vrouwen hebben beduidend vaker kinderen (onder de 18 jaar) dan samenwonende vrouwen (respectievelijk 71 en 41 procent). Getrouwde vrouwen zijn verder vaker financieel afhankelijk van hun partner (68 procent) dan vrouwen die ongehuwd samenwonen (46 procent). Ten slotte zien we dat getrouwde vrouwen gemiddeld ongeveer 4 jaar ouder zijn dan vrouwen die ongehuwd samenwonen.

4. Herpartneren en meer gaan werken na de relatiebreuk

Bouman (2004) concludeerde dat gescheiden vrouwen vaker een nieuwe partner vonden na de scheiding dan dat ze betaald werk vonden. Uit tabel twee komt naar voren dat we hetzelfde beeld terugvinden bij ex-samenwonende vrouwen. We zien dat vier jaar na de relatiebreuk meer dan een derde van de vrouwen die een relatiebreuk hebben meegemaakt – al dan niet gehuwd – samenwoont met een nieuwe partner. Verder komt uit onze gegevens naar voren dat ongeveer 20 procent van de vrouwen meer gaat werken na de relatiebreuk. Van Damme *et al.* (2008) tonen aan dat de kans om de arbeidsmarktparticipatie te verhogen afneemt naarmate de relatiebreuk langer geleden is. Met andere woorden, vrouwen nemen de beslissing om meer te gaan werken vrijwel meteen na de relatiebreuk. Dit vinden we ook terug in tabel 2. Het aantal vrouwen dat de arbeidsmarktparticipatie verhoogt na het beëindigen van de relatie blijft na het eerste jaar min of meer stabiel (ongeveer 20 procent).

In het jaar direct na de relatiebreuk blijken er geen verschillen te zijn tussen gescheiden en ex-samenwonende vrouwen wat betreft het vinden van een nieuwe partner. In de daarop volgende jaren zien we echter, zoals verwacht, dat ex-samenwonende vrouwen significant vaker een nieuwe partner hebben dan gescheiden vrouwen (*Hypothese 1*). Verder zien we dat ex-samenwonende vrouwen vaker ongehuwd samenwonen met hun nieuwe partner. Van de ex-samenwoners woont vier jaar na de breuk 71 procent $((27/38) \times 100)$ ongehuwd samen met de nieuwe partner en 29 procent van deze vrouwen $((11/38) \times 100)$ is getrouwd met de nieuwe partner. Bij gescheiden vrouwen is het verschil tussen deze twee leefvormen kleiner. Vier jaar na de relatiebreuk woont 55 procent $((18//33) \times 100)$ van de gescheiden vrouwen ongehuwd samen met de nieuwe partner en 45 procent $((15/33) \times 100)$ van de gescheiden vrouwen is getrouwd met de nieuwe partner.

Ex-samenwonende vrouwen zijn vaker voltijds actief op de arbeidsmarkt (zowel voor als na de relatiebreuk), terwijl gescheiden vrouwen vaker deeltijds betaald

Tabel 3. Effectiviteit van herpartneren en meer werken voor gescheiden en ex-samenwonende vrouwen.

	Model 0	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
Intercept	6.383***	6.035***	5.990***	5.907***	5.876***	6.307***	6.307***
Split samenwonen ^a			0.377***	0.419***	0.409***	0.166***	0.169***
Meer werken ^b		0.384***	0.754***		0.747***	0.293***	0.301***
Split samenwonen* meer werken			-0.178***		-0.173***	0.003	-0.013
Nieuwe partner ^b				1.088***	0.956***	0.23***	0.210***
Split samenwonen* nieuwe partner				-0.332***	-0.294***	-0.082***	-0.102***
Nieuwe partner* meer werken							-0.045
Split samenwonen* nieuwe partner* meer werken							0.098
Groei							
Split samenwonen ^a			0.871***	0.060***	0.034***	0.021***	0.022***
Meer werken		0.118***	-0.044***	-0.055***	-0.044***	-0.003	-0.004
Split samenwonen* meer werken			-0.043***		-0.044***	-0.010	-0.017
Nieuwe partner		-0.555***	0.036		0.028	-0.003	0.000
Split samenwonen* nieuwe partner				-0.076***	-0.054***	-0.018*	-0.024**
Nieuwe partner* meer werken				0.041	0.034	0.007	0.014
Split samenwonen* nieuwe partner* meer werken							0.030
							-0.036
Controle variabelen							
Relatieve bijdrage aan het huishoudinkomen in procenten ^b						-0.005***	-0.005***
Aanwezigheid kinderen jonger dan 6 in huishouden ^b						-0.060***	-0.060***
Leeftijd ^b						-0.016**	-0.016**
Leeftijd ² ^b						0.000*	0.000**
Heeft baan in jaar voor split						0.521***	0.521***
Huishoudinkomen in jaar voor split						0.000***	0.000***
Uitkering van de staat ^b						-0.008	-0.008
Variantie							
Binnen personen	1.286***	0.917***	0.796***	0.868***	0.759***	0.174***	0.174***
Tussen personen	3.154***	3.363***	3.066***	3.332***	3.041***	0.407***	0.407***
Groei		0.185***	0.171	0.180***	0.165***	0.034***	0.034***
-2 Log Likelihood	276305	272013	260897	268943	258128	122720	122711
AIC	276311	272027	260719	268965	258158	122764	122763
BIC	276339	272092	261020	269066	258297	122964	123000

a. Breuk ongehuwd samenwonen versus gescheiden vrouwen.

b. Variabelen zijn tijdsvariërend opgenomen.

Bron: Datawarehouse, eigen berekeningen. ** *p < 0,001 *** p < 0,01 *p < 0,05 N = 18747

werk verrichten. Omdat ex-samenwoners reeds vaker voltijds actief zijn op de arbeidsmarkt zijn zij minder vaak dan gescheiden vrouwen in staat hun arbeidsmarktparticipatie te verhogen na de relatiebreuk. Toch zijn er tussen deze twee groepen vrouwen geen verschillen in het verhogen van de arbeidsmarktparticipatie na de relatiebreuk. Wellicht omdat gescheiden vrouwen moeilijker een nieuwe baan vinden (ze zijn ouder, hebben vaker kinderen en zijn minder ervaren op de arbeidsmarkt). Hypothese 2 lijkt aan de hand van deze gegevens niet bevestigd te worden. Ook bij Van Damme *et al.* (2008) komt naar voren dat de kans om de arbeidsmarktparticipatie te verhogen niet anders is voor vrouwen die gescheiden zijn dan voor ex-samenwonende vrouwen. Hoewel de focus van dit artikel ligt op het verhogen van de arbeidsmarktpositie na een relatiebreuk kunnen vrouwen hun deelname aan de arbeidsmarkt natuurlijk ook naar beneden bijstellen na de breuk. Zoals we in tabel twee kunnen zien, wordt dit ook gedaan. Ook hier vinden we geen verschillen tussen gescheiden en ex-samenwonende vrouwen.

We zien verder in tabel twee dat het vinden van een nieuwe partner niet af lijkt te hangen van (de verandering in) de arbeidsmarktparticipatie van de vrouwen. Vrouwen die meer gaan werken na de relatiebreuk vinden ongeveer even vaak een partner als de vrouwen die minder gaan werken en de vrouwen die hun arbeidsmarktpositie niet veranderen. Er lijkt dus geen substitutie-effect te bestaan tussen het aangaan van een nieuwe relatie en het verhogen van de arbeidsmarktparticipatie.

5. De invloed van herpartneren en meer gaan werken op het huishoudinkomen

Met behulp van een latent groei-model testen we of het positieve inkomenseffect van herpartneren en meer gaan werken anders is voor ex-samenwonende vrouwen dan voor gescheiden vrouwen. Model 0 in Tabel 3 is een variantie-decompositie model. Hieruit komt naar voor dat 71 procent ($3.154 / (1.286 + 3.154)$) van de verschillen in huishoudinkomen, verschillen zijn tussen vrouwen en dat 29 procent dus toe te schrijven is aan verschillen over de tijd heen. Uit Model 1 van deze tabel blijkt dat ex-samenwoners in het jaar na de relatiebreuk een hoger huishoudinkomen hebben dan gescheiden vrouwen. Dat lezen we af aan het hoofdeffect 0.384 waarbij de gescheiden vrouwen de referentiecategorie vormen. Gescheiden vrouwen zien echter wel hun huishoudinkomen sneller groeien na de relatiebreuk in vergelijking met ex-samenwoners (-0.55).

Zowel herpartneren als het verrichten van meer betaald werk is een effectieve manier om de financiële situatie na een relatiebreuk te verbeteren (Model 2 en 3). Gescheiden vrouwen die hun arbeidsmarktparticipatie verhogen na de relatiebreuk hebben een hoger huishoudinkomen dan gescheiden vrouwen die dit niet doen (0.754 in Model 2). Ook voor het hebben van een nieuwe partner gaat dit op: gescheiden vrouwen met een nieuwe partner hebben een hoger huishoudin-

komen dan gescheiden vrouwen zonder partner (1.088 in Model 3). De interactie-effecten in Model 2 en 3 geven de wijziging in effect aan voor ex-samenwonende vrouwen die hun arbeidsparticipatie verhogen (-0.178) en een nieuwe partner krijgen (-0.332). Zowel herpartneren als meer gaan werken lijkt in eerste instantie effectiever te zijn voor gescheiden vrouwen dan voor ex-samenwoners.

Hoewel controle voor compositieverschillen het verschil in positief inkomenseffect van het hebben van een nieuwe partner tussen gescheiden en ex-samenwonende vrouwen aanzienlijk reduceert (met 75% van -0.332 in Model 3 naar -0.082 in Model 5) blijft dit verschil wel significant. Een nieuwe partner blijkt financieel gezien effectiever voor gescheiden vrouwen dan voor ex-samenwonende vrouwen. Ozawa & Yoon (2002) stelden vast dat hertrouwen financieel minder effectief was voor vrouwen met kinderen, lager opgeleiden en vrouwen met een lager inkomen. Op basis daarvan werd verwacht dat gescheiden vrouwen minder baat zouden hebben bij het vinden van een nieuwe partner dan voorheen ongehuwd samenwonende vrouwen (*Hypothese 3*). Er zijn een aantal redenen waardoor de conclusies van Ozawa & Yoon niet resulteren in de verwachte resultaten bij deze studie. Zij baseren zich op een kleine steekproef van begin jaren negentig die beperkt was tot mensen die hertrouwen. Bovendien zijn alle personen uit de betreffende studie binnen 24 maanden hertrouwd, waardoor het zou kunnen gaan om een vrij selecte groep die geneigd is snel te hertrouwen na een scheiding. Gescheiden vrouwen kennen een grotere inkomensterugval na de relatiebreuk dan vrouwen die niet in het huwelijksbootje gestapt zijn (Manting & Bouman 2006). Zij hebben daarom meer te winnen bij het vinden van een nieuwe partner. Dewilde & Uunk (2008) tonen echter aan dat dit niet voor alle vrouwen zo blijkt te zijn, maar vooral voor vrouwen die voordien een hoger inkomen hadden. Uit extra analyses (hier niet getoond) blijkt dat voorheen gehuwde vrouwen een hoger huishoudinkomen hadden (ongeveer 10 procent) dan vrouwen die ongehuwd samenwoonden. Daarom zou men kunnen verwachten dat gescheiden vrouwen meer winnen bij het hebben van een nieuwe partner dan ex-samenwonende vrouwen. Een mogelijke reden hiervoor kan zijn dat deze vrouwen wellicht op zoek gaan naar een partner die hen dezelfde financiële situatie kan bieden als zij hadden voor de breuk. Er dient opgemerkt te worden dat ex-samenwonende vrouwen met een nieuwe partner gemiddeld wel over een hoger huishoudinkomen beschikken dan gescheiden vrouwen die een nieuwe partner vinden, ondanks dat de inkomensstijging na herpartneren groter is voor gescheiden vrouwen. De arbeidsparticipatie verhogen zorgt, na controle voor compositieverschillen, nog steeds voor een verhoogd financieel welzijn (0.293 in Model 5) al verschilt dit niet tussen gescheiden vrouwen en ex-samenwonende vrouwen (0.003 in Model 5). *Hypothese 4* stelde dat gescheiden vrouwen meer zouden winnen bij het verhogen van de arbeidsparticipatie dan ex-samenwonende vrouwen, omdat zij meer in staat zouden zijn om hun arbeidsparticipatie te verhogen, aangezien zij vanwege eerdere specialisatie minder actief waren op de arbeidsmarkt. Dit blijkt, na controle voor compositieverschillen,

echter niet door de resultaten ondersteund te worden. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat ex-samenwonende vrouwen actief zijn in de hogere segmenten van de arbeidsmarkt en daardoor een hogere inkomensstijging hebben indien zij meer gaan werken.

Ten slotte zien we dat het combineren van beide strategieën niet resulteert in een betere financiële situatie (-0.045 in Model 6). Deze vaststelling gaat zowel op voor uit de echt gescheiden vrouwen als voor vrouwen die niet getrouwd waren met hun vorige partner (0.098 in Model 6).

6. Besluit

Gescheiden vrouwen kennen een hardere terugval in hun huishoudinkomen dan ex-samenwonende vrouwen. In dit artikel werd onderzocht of het toepassen en de effectiviteit van herpartneren en meer betaald werk verrichten om de negatieve financiële gevolgen van de relatiebreuk te beperken verschilt naargelang de voorafgaande relatiestatus. Gescheiden vrouwen herpartneren minder vaak dan ex-samenwonende vrouwen, maar hebben financieel gezien wel meer baat bij het vinden van een nieuwe partner. Zowel wat betreft het toepassen als de effectiviteit (na controle voor compositieverschillen) van meer betaald werk verrichten, zijn er geen verschillen tussen ex-samenwonende en gescheiden vrouwen.

Het type data waar onze analyses op zijn gebaseerd, hebben een aantal voordelen. Ten eerste de omvang van de dataset. In voorgaand onderzoek was het aantal vrouwen dat een relatiebreuk ervaarde en vooral het aantal samenwoners, vaak te klein om betrouwbare uitspraken te kunnen doen. Verder worden problemen vermeden die samengaan met het gebruik van surveydata, zoals (selectieve) uitval van het panel, non-respons en sociale wenselijkheid bij antwoorden (Blossfeld & Rohwer 1997). Uiteraard heeft het gebruik van administratieve data ook nadelen. Zo zijn de data in eerste instantie niet bestemd voor sociaal wetenschappelijk onderzoek en missen we interessante variabelen als opleiding, werkervaring, informatie over alimentatiegelden, de duur van de relatie en het aantal relatiebreuken dat personen mogelijk eerder hebben ervaren.

Om te onderzoeken of vrouwen die een nieuwe partner hebben het financieel beter doen dan vrouwen zonder nieuwe partner, hebben we gekeken of vrouwen al dan niet gehuwd samenwonen met een nieuwe partner. We hebben echter geen gegevens van niet-inwonende nieuwe partners die wel financiële ondersteuning kunnen bieden. Verder er is de assumptie gemaakt dat huishoudleden de economische bronnen binnen het huishouden delen. Indien dit niet het geval is, overschatten wij de positieve invloed van het hebben van een nieuwe partner op het huishoudinkomen (Lundberg *et al.* 1997). Hetzelfde geldt voor het verhogen van de arbeidsmarktparticipatie. We hebben de deelname aan de arbeidsmarkt in de jaren na de relatiebreuk vergeleken met het jaar voor de breuk. Een aantal vrouwen heeft mogelijk, reeds anticiperend op de relatiebreuk, hun arbeids-

marktpositie verhoogd vóór de relatiebreuk. In dit geval werd het toepassen van deze copingstrategie onderschat.

Het hebben van een nieuwe partner resulteert in een hoger huishoudinkomen en lijkt daarom een effectieve manier om de negatieve financiële gevolgen van een relatiebreuk te verkleinen. Er moet echter op gewezen worden dat indien de vrouw financieel afhankelijk is van haar nieuwe partner, zij nog steeds kwetsbaar blijft wanneer ook deze relatie zou eindigen. Enkel het verhogen van de arbeidsmarktparticipatie en het investeren in opleiding zijn structurele manieren om financieel gezond en zelfstandig te kunnen worden.

Uit dit onderzoek komt naar voor dat vrouwen die een relatiebreuk hebben meegemaakt herpartneren en meer gaan werken na de breuk. Interessant voor vervolgonderzoek is te kijken of vrouwen dit werkelijk doen met de intentie om hun financiële situatie te verbeteren. Schmiege *et al.* (2001) concluderen in hun onderzoek dat de meeste vrouwen financiële voordelen niet noemden als de reden om te hertrouwen. De behoefte aan een nieuwe partner werd eerder beïnvloed door aspecten als steun, vriendschap en liefde. Een groot deel van de vrouwen gaf echter wel aan dat financiële problemen of tekortkomingen van hun man een reden was voor hun eerdere scheiding. Zij baseerden hun conclusies op diepte-interviews met 43 vrouwen die hertrouwd zijn. Het is interessant om te onderzoeken of deze resultaten gerepliceerd worden indien er een representatieve steekproef gebruikt wordt.

In dit artikel is enkel gefocust op herpartneren en meer betaald werk verrichten als strategieën om met de verslechterde economische situatie na een relatiebreuk om te gaan. Er zijn echter ook andere manieren waarop vrouwen de negatieve financiële consequenties van de relatiebreuk kunnen opvangen, zoals inwonen bij familie en vrienden, een uitkering ontvangen en het uitgavenpatroon aanpassen. Interessant voor vervolgonderzoek zou zijn om hier verder op in te gaan. Ook gescheiden en ex-samenwonende mannen verdienen nader onderzocht te worden omdat ook hun financiële situatie wijzigt na de relatiebreuk (zie bijvoorbeeld McManus & DiPrete 2001). In de toekomst kan onderzocht worden of de effectiviteit van beide onderzochte copingstrategieën anders is voor gescheiden mannen dan voor ex-samenwonende mannen.

NOTEN

1. Met dank aan Chris Brijs en Datawarehouse Arbeidsmarkt en Sociale Bescherming voor het aanleveren van de data. Dit onderzoek werd gefinancierd door de Nationale Bank van België.
2. Voor meer informatie over Belgische en Vlaamse echtscheidingscijfers, zie Corijn (2005).
3. http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/population/demographic_year_book/2002_Edition/

4. <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/6AFA9326-DB91-4D7E-AE77-7E6B67452DF5/0/index1317.pdf>
5. Voormalig ongehuwd samenwonende vrouwen zullen vanwege de leesbaarheid van de tekst in het vervolg ex-samenwoners genoemd worden.
6. Voor meer informatie omtrent de achtergrond van het begrip copingstrategie, zie Boeije & Nievaard (1995) en Hood & Carruthers (2002).

BIBLIOGRAFIE

- Andreas, H.-J., B. Borgloh, M. Bröckel, M. Giesselmann & D. Hummerlsheim (2006), The Economic Consequences of Partnership Dissolution. A Comparative Analysis of Panel Studies from Belgium, Germany, Great Britain, Italy and Sweden, *European Sociological Review*, 22 (5), 533-560.
- Avellar, S. & P.J. Smock (2005), The Economic Consequences of the Dissolution of Cohabiting Unions, *Journal of Marriage and Family*, 67 (2), 315-327.
- Boeije, H.R. & A.C. Nievaard (1995), Strategieën en perspectieven van verzorgenden in het verpleeghuis, *Tijdschrift voor Sociologie*, 16 (4), 345-361.
- Bouman, A.M. (2004), Financiële gevolgen van echtscheiding op lange termijn, *Bevolkingstrends*, 4, 85-89.
- Corijn, M. (2005), *Huwen, uit de echt scheiden en hertrouwen in België en in het Vlaamse Gewest. Een analyse op basis van rijksregistergegevens*. Brussel: CBGS-werkdocument.
- De Graaf, P.M. & M. Kalmijn (2003), Alternative Routes in the Remarriage Market: Competing-Risk Analyses of Union Formation after Divorce, *Social Forces*, 81 (4), 1459-1498.
- Dewilde, C. & W. Uunk (2008), Remarriage as a Way to Overcome the Financial Consequences of Divorce – A Test of the Economic Need Hypothesis for European Women, *European Sociological Review*, 24 (3), 393-407.
- Duncan, G.J. & S.D. Hoffman (1985), A Reconsideration of the Economic Consequences of Marital Dissolution, *Demography*, 22 (4), 485-497.
- Fokkema, T. (2001), Forse inkomensdaling voor vrouwen na echtscheiding en vroege verweduwing: bieden hertrouw en werk uitkomst?, *Bevolking en gezin*, 30 (1), 5-29.
- Holden, K.C. & P.J. Smock (1991), The Economic Costs of Marital Dissolution: Why Do Women Bear a Disproportionate Cost?, *Annual Review of Sociology*, 17, 51-78.
- Hood, C.D. & C.P. Carruthers (2002), Coping Skills Theory as an Underlying Framework for Therapeutic Recreation Services, *Therapeutic Recreation Journal*, 36 (2), 137-153.
- Hox, J. (2002), *Multilevel Analysis. Techniques and Applications*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Jansen, M., D. Mortelmans & L. Snoeckx (2009), Repartnering and (Re-)Employment: Strategies to Cope with Economic Consequences of Partnership Dissolution, *Journal of Marriage and the Family*, 71 (December), 1271-1293.
- Jarvis, S. & S.P. Jenkins (1999), Marital Splits and Income Changes: Evidence from the British Household Panel Survey, *Population Studies*, 53 (2), 237-254.

- Kiernan, K. (2004), Unmarried Cohabitation and Parenthood in Britain and Europe, *Law and Policy*, 26 (1), 33-55.
- Lundberg, S.L., R.A. Pollak & T.J. Wales (1997), Do Husbands and Wives Pool Their Resources? Evidence from the United Kingdom Child Benefit, *The Journal of Human Resources*, 32, 463-480.
- Manting, D. & A.M. Bouman (2006), Short- and Long-Term Economic of the Dissolution of Marital and Consensual Unions. The Example of the Netherlands, *European Sociological Review*, 22 (4), 413-429.
- McKeever, M. & N.H. Wolfinger (2001), Reexamining the Economic Costs of Marital Disruption for Women, *Social Science Quarterly*, 82 (1), 202-217.
- McManus, P.A. & T.A. Di Prete (2001), Losers and Winners: The Financial Consequences of Separation and Divorce for Men, *American Sociological Review*, 66, 246-268.
- Morrison, D.R. & A. Ritualo (2000), Routes to Children's Economic Recovery after Divorce: are Cohabitation and Remarriage Equivalent?, *American Sociological Review*, 65 (3), 560-580.
- Mortelmans, D., M. Jansen & L. Snoeckx (2007), *Coping Strategies after Divorce: A Comparative Perspective*, Fifth Meeting of the European Network for the Sociological and Demographic Study of Divorce. Londen.
- Ozawa, M.N. & H.-S. Yoon (2002), The Economic Benefit of Remarriage: Gender and Income Class, *Journal of Divorce and Remarriage*, 36 (3/4), 21-39.
- Raeymaeckers, P., C. Dewilde, L. Snoeckx & D. Mortelmans (2008), The Influence of Formal and Informal Support on the Labour Supply of Divorced Mothers, *European Societies*, 10 (3), 453-477.
- Schmiege, C.J., L.N. Richards & A.M. Zvonkovic (2001), Remarriage: for Love or Money?, *Journal of Divorce and Remarriage*, 36, 123-140.
- Singer, J. & J. Willett (2003), *Applied Longitudinal Data Analysis. Modeling Change and Event Occurance*. New York: Oxford University Press.
- Steenhof, L. & C. Harmsen (2002), Ex-samenwoners, *Maandstatistiek van de Bevolking*, 50 (3), 17-20.
- Van Damme, M., M. Kalmijn & W. Uunk (2008), The Employment of Separated Women: The Impact of Individual and Institutional Factors, *European Sociological Review*, 1-15.
- Vermeiren, P., L. Heylen, D. Mortelmans & K. Ponnet (2007), De diversiteit van vrouwelijke loopbanen, pp. 49-76, in Van den Troost, A. & K. Vleminckx (Eds.), *Een pensioen op maat van vrouwen?* Antwerpen: Garant.
- Wu, Z. & C.M. Schimmele (2005), Repartnering after First Union Disruption, *Journal of Marriage and Family*, 67 (1), 27-36.